en særlig udmøntning af et generelt princip, der også gælder for de liberale erhverv, hvorefter etableringsretten også omfatter retten til under iagttagelse af de faglige regler at indrette og opretholde mere end et centrum for erhvervsudøvelse på Fællesskabets område.

3. Selv om der ikke er vedtaget noget direktiv om samordning af de nationale regler vedrørende adgangen til og udøvelsen af advokaterhveret, er traktatens artikler 52 ff. til hinder for, at en stats kompetente myndigheder i henhold til national lovgivning og faglige regler kan nægte en statsborger fra en anden medlemsstat adgang til advokaterhvervet og til udøvelse af dette, blot fordi vedkommende samtidig opretholder et advokatkontor i en anden medlemsstat.

I sag 107/83

angående en anmodning, som Frankrigs Cour de cassation i medfør af EØF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag

ADVOKATSAMFUNDET I PARIS

mod

ONNO KLOPP, advokat, Düsseldorf,

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af EØF-traktatens artikel 52 ff.,

har

DOMSTOLEN

sammensat af præsidenten Mackenzie Stuart, afdelingsformændene T. Koopmans, K. Bahlmann og Y. Galmot, dommerne P. Pescatore, A. O'Keeffe, G. Bosco, O. Due og U. Everling,

generaladvokat: Sir Gordon Slynn
justitssekretær: ekspeditionssekretær H. A. Rühl

afsagt følgende

DOM

Sagsfremstilling

De faktiske omstændigheder og retsforhandlingernes forløb samt de indlæg, der er indgivet i henhold til artikel 20 i protokollen vedrørende statutten for EØF-Domstolen, kan sammenfattes således:

I — Faktiske omstændigheder og retsforhandlinger

1. Den 20. januar 1981 ansøgte den tyske statsborger Onno Klopp, der er medlem af Advokatsamfundet i Düsseldorf, om at få adgang til at aflægge advokatløftet og blive registreret som »advokat under uddannelse« ved Advokatsamfundet i Paris, hvor han har til hensigt at indrette kontor, samtidig med at han forbliver medlem af Advokatsamfundet i Düsseldorf og beholder sin bopæl og sit kontor i denne by. Det fremgår af sagen, at Klopp i 1969 erhvervede doktorgraden ved det retsvidenskabelige og økonomiske fakultet ved Paris' universitet, og at han den 17. november 1980 bestod adgangsprøven til advokaterhvervet.

Ved afgørelse af 17. marts 1981 afviste Rådet for Advokatsamfundet i Paris hans ansøgning med den begrundelse, at Klopp, skønt han opfylder samtlige øvrige betingelser for at blive advokat, ikke opfylder kravene i artikel 83 i dekret nr. 72-468 (Den franske Republiks »Journal Officiel« af 11. 6. 1972) og i artikel 1 i vedtægterne for Advokatsamfundet i Paris, hvorefter en advokat ikke må have mere end ét forretningssted, der skal ligge i retskredsen for den overret (tribunal de grande instance), ved hvilken advokaten har nedsat sig.

Dekretets artikel 83 bestemmer:

»Advokater er forpligtet til at have forretningssted i retskredsen for den tribunal de grande instance, ved hvilken de har nedsat sig.«

Artikel 1 i vedtægterne for Advokatsamfundet i Paris har følgende ordlyd:

»1. Medlemmer af Advokatsamfundet i Paris skal rent faktisk udøve advokatvirksomhed.

2. Retten til at udøve denne virksomhed er betinget af, at advokaten er registreret i advokatfortegnelsen eller i fortegnelsen over advokater under uddannelse, samt at han har forretningssted i Paris eller i departementerne Hauts-de-Seine, Seine-Saint-Denis, Val-de-Marne.

3. Ved siden af sit hovedforretningssted har advokaten ret til i det nævnte geografiske område at indrette ét filialkontor.«

Ved dom af 24. marts 1982 omstødte Cour d'appel de Paris advokatsamfundets afgørelse med den begrundelse, at selv om en advokat ifølge de omstridte bestemmelser kun må have ét forretningssted på fransk område, kan man ikke med støtte heri opstille et forbud mod samtidig medlemsskab af et fransk advokatsamfund og et eller flere uden-

landske advokatsamfund. Dette er i øvrigt i overensstemmelse med traktatens lighedsgrundsætning, dels da Klopp i Frankrig er underkastet samtlige de forpligtelser, der gælder for franske advokater, dels på grund af praksis ved Advokatsamfundet i Paris, hvorefter franske advokater kan ansøge om optagelse i udenlandske advokatsamfund.

Advokatsamfundet i Paris har iværksat kassationsanke mod den nævnte dom.

Da Cour de cassation fandt, at sagen rejste et problem vedrørende fortolkning af fællesskabsretten, udsatte den ved dom af 3. maj 1983 sagen og anmodede i medfør af EØF-traktatens art. 177 Domstolen om at besvare spørgsmålet

»hvorvidt Rom-traktatens artikler 52 ff. skal fortolkes således, at det — når henses til, at der ikke foreligger rådsdirektiver om harmonisering af reglerne om adgang til advokatvirksomhed og udøvelse af denne — er en restriktion, der strider mod den i Rom-traktatens artikel 52 sikrede etableringsfrihed, at stille en advokat, som er statsborger i en anden medlemsstat, over for et krav om, at han kun må have ét forretningssted, idet kravet indeholdes i etableringsstatens lovgivning og i denne stat skal sikre retsvæsenets funktion og overholdelse af advokatpligterne?«

2. Forelæggelsesdommen er registreret på Domstolens justitskontor den 6. juni 1983.

I henhold til artikel 20 i protokollen vedrørende statutten for EØF-Domstolen er der indgivet skriftlige indlæg af Onno Klopp ved Bruno Odent, advokat ved Conseil d'État og Cour de cassation, af Advokatsamfundet i Paris ved den fungerende formand og advokatfirmaet J. G. Nicolas — H. Masse-Dessen, advokater ved Conseil d'État og Cour de cassation, af den franske regering ved Jean-Paul Costes som repræsentant for generalsekretæren for det tværministeriele udvalg for europæisk økonomisk samarbejde, af den britiske regering ved G. Dagtoglou, Treasury Solicitor's Department, af den danske regering ved juridisk rådgiver Laurids Mikaelsen, af den nederlandske regering ved generalsekretær i udenrigsministeriet I. Verkade, og af Kommissionen for De europæiske Fællesskaber ved Jacques Delmoly og Georges Kremlis, Kommissionens juridiske tjeneste, som befuldmægtigede.

På grundlag af den refererende dommers rapport og efter at have hørt generaladvokaten har Domstolen besluttet at indlede den mundtlige forhandling uden forudgående bevisførelse. Domstolen har imidlertid anmodet sagens parter om at besvare to spørgsmål.

II — Skriftlige indlæg

Onno Klopp, den britiske, danske og nederlandske regering samt Kommissionen foreslår, at det forelagte spørgsmål besvares bekræftende. Disse procesdeltagere mener, at kravet om, at en advokat kun må have et enkelt forretningssted — forstået som et forbud mod også at have

forretningssted i en anden medlemsstat — udgør, selv om der ikke er udstedt noget direktiv, en restriktion, som er uforenelig med princippet om etableringsfriheden. Derimod mener advokatsamfundet og den franske regering, at spørgsmålet bør besvares benægtende.

1. *Onno Klopp* har anført, at traktatens artikel 52, som Domstolen efter fast retspraksis tillægger direkte virkning, er til hinder for reglen om udelukkende ét forretningssted. Denne bestemmelse skal tillige fremme oprettelsen af to forretningssteder ved gradvist at fjerne restriktioner bl.a. for oprettelsen af agenturer, filialer eller datterselskaber.

Domstolen har anerkendt i dommen af 3. december 1974 (sag 33/74, van Binsbergen, Sml. 1974, s. 1299), at en medlemsstats lovgivning kan foreskrive, at en tjenesteyder skal have fast bopæl. Denne afgørelse har imidlertid sin særlige begrundelse i de for udveksling af tjenesteydelser specielle forhold, og kan ikke overføres til spørgsmålet om etableringsfriheden.

Endvidere har den nævnte dom fastslået, at krav om fast bopæl skal være begrundet i anvendelsen af faglige regler, som skyldes almene, samfundsmæssige hensyn, og som påhviler enhver, der er bosat på den stats område, hvor ydelsen erlægges. Det forhold, at en advokat har to forretningssteder, kan ikke hindre retsvæsenets funktion, når blot han har et egentligt forretningssted i den retskreds, hvor han er registreret som advokat, og justitsmyndighederne kan kontakte ham. Den faglige etik og de faglige regler berøres heller ikke, eftersom advokatsamfundet kan føre tilsyn med en udenlandsk advokats virksomhed i Frankrig lige så effetivt med andre advokaters virksomhed.

Klopp har subsidiært anført, at reglen om et enkelt forretningssted, således som den fortolkes af advokatsamfundet, i virkeligheden ikke udspringer af fransk lovgivning, der tværtimod udtrykkeligt tillader, at advokatfirmaer uden for deres hovedforretningssted kan have et eller flere filialkontorer. Selv hvis der gjaldt en sådan regel ville den i øvrigt kun have national betydning.

Under alle omstændigheder hindrer forbudet mod forskelsbehandling, at kravet om et enkelt forretningssted stilles til advokater, der er statsborgere i andre medlemsstater, da dette krav i praksis ikke stilles over for franske advokater. Således har talrige parisiske advokater oprettet et eller flere kontorer i udlandet. Advokatsamfundet selv har indgået aftaler med udenlandske advokatsamfund såsom »Law Society of England and Wales« og »The Senate of the Inns of Court and the Bar«. Disse aftaler bestemmer udtrykkeligt, at de parisiske advokater kan nedsætte sig i udlandet og drive advokatvirksomhed dér, samtidig med at de er registreret i Advokatsamfundet i Paris.

Endelig må man afvise de argumenter, der støttes på en påstået manglende gensidighed og en påstået omvendt diskrimination, eftersom tysk ret ikke indeholder noget forbud mod oprettelse

af flere forretningssteder, og eftersom Klopp indtager samme stilling som sine franske kollegaer, der foruden deres forretningssted i Frankrig kan have et eller flere forretningssteder i udlandet.

Klopp har følgelig foreslået, at det præjudicielle spørgsmål besvares således:

»Et krav til en advokat, som er statsborger i én medlemsstat, og som ønsker samtidigt at udøve advokatvirksomhed i en anden medlemsstat, om at han kun må have ét forretningssted, udgør en begrænsning i etableringsfriheden, som er i strid med Rom-traktaten«.

2. *Advokatsamfundet i Paris* har indledningsvis anført, at advokaterhvervet for tiden kun er reguleret i Rådets direktiv 77/249 af 22. marts 1977 om lettelser med henblik på den faktiske gennemførelse af advokaters fri udveksling af tjenesteydelser (EFT L 78 1977, s. 17).

Det fremgår af Domstolens praksis, at traktatens artikel 52 har en partiel, direkte virkning for ligebehandlingsreglens vedkommende, men ikke nødvendigvis finder anvendelse i tilfælde, hvor der er tale om begrænsninger, der ikke vedrører forbudet mod forskelsbehandling. For så vidt angår spørgsmålet om ligebehandling, er etableringsfriheden således ikke betinget af vedtagelsen af direktiver. De nærmere, praktiske gennemførelsesregler, herunder reglen om ét forretningssted, henhører imidlertid under national ret, når der ikke er udstedt et direktiv. Der må dog ikke være tale om krav, der udgør en hindring, som klart er for vidtgående, eller som objektivt ikke modsvarer almene hensyn.

Dommen af 28. april 1977 (sag 71/76, Thieffry, Sml. 1977, s. 765) har fastlagt, hvad der skal forstås ved for vidtgående og traktatsstridige gennemførelsesregler. Domstolen har her fastslået, at etableringsfriheden skal harmoneres med de nationale, faglige regler, der tjener almene samfundsmæssige hensyn, især regler om organisationstilknytning, erhvervskompetence, faglig etik, kontrol og ansvar, forudsat reglerne anvendes uden forskelsbehandling.

Dommen af 3. december 1974 (van Binsbergen, nævnt ovenfor), der angik foreneligheden af disse regler, der tjener almene hensyn, med friheden til udveksling af tjenesteydelser, har lighed med den foreliggende sag. Det fremgår af denne dom, at kravet om, at retsplejens medhjælpere [1] skal have et fast forretningssted inden for et bestemt jurisdiktionsområde, er begrundet i nødvendigheden af, at retterne inden for deres retskredse skal have sådanne retsplejens medhjælpere, som er i nærheden, som kendes af dommerne, og som er i stand til at fremme sagerne i nært samarbejde med disse.

Overfører man disse synspunkter til området for etableringsfriheden, betyder dette, at reglen om, at advokater kun kan have et enkelt forretningssted — forstået som et forbud mod samtidig at have forretningssted i en anden medlemsstat — må anses som forenelig med traktatens artikel 52, idet reglen uden at diskriminere sikrer, at der er tale om en permanent nedsættelse, som frit vælges inden for en domstols retskreds, og som er nødvendig for at sikre overholdelsen af de faglige regler.

1 — O. a.: Fransk: »auxiliaires de la justice«: fællesbetegnelse for advokater, stævningsmænd, fogeder, justitssekretærer og kuratorer.

Advokatsamfundet har dernæst analyseret bevæggrundene for denne regel. Advokaten må nødvendigvis være knyttet til en lovgivning, og denne tilknytning skabes ved hans optagelse i et advokatsamfund. To eller flere tilknytninger er kun tænkelige på grundlag af en harmonisering af de rettigheder og forpligtelser, som opstår med hver tilknytning. På lang sigt kan kun én fælles regulering af den faglige etik i hele Fællesskabet fortrænge reglen om en enkelt tilknytning. Denne opfattelse er i øvrigt blevet udtrykt af advokatorganisationernes sammenslutning, »Commission consultative des barreaux européens«, i forbindelse med de forberedende arbejder til et udkast til direktiv om etableringsfrihed for advokater.

Følgelig må man, som forholdene ligger, anse reglen om et enkelt forretningssted som en objektivt nødvendig og i almene hensyn begrundet begrænsning i anvendelsesområdet for etableringsfriheden, hvis princip og direkte virkning på ingen måde krænkes.

3. *Den franske regering* har anført, at det centrale spørgsmål i denne sag er, om den interne, franske regel, hvorefter en advokat kun må have et enkelt forretningssted, udgør en begrænsning i etableringsfriheden, fordi reglen tager hensyn til et forretningssted i en anden medlemsstat som begrundelse for afslag på oprettelsen af et andet forretningssted i Frankrig. Spørgsmålet må besvares benægtende, da de pågældende bestemmelser respekterer forbudet mod forskelsbehandling og samtidig tilgodeser interne organisationskrav inden for erhvervet.

Den franske regering har herom nærmere anført, at traktatens artikler 52, stk. 2, og artikel 54 med hensyn til adgangen til og udøvelsen af etableringsfriheden henviser til de vilkår, som er fastsat i etableringslandets lovgivning. Ifølge Rådets almindelige plan af 18. december 1961 om ophævelse af begrænsninger i etableringsfriheden er det kun de begrænsninger, som består i en forskelsbehandling af andre medlemsstaters statsborgere i forhold til statens egne statsborgere, der skal ophæves. I samme retning har Domstolen, navnlig i den tidligere omtalte Thieffry-dom, udtalt, at nationale, faglige regler, der er begrundet i almene hensyn, beskyttes af princippet om etableringsfrihed på betingelse af, at deres anvendelse ikke er diskriminerende.

Den franske regering har dernæst anført, at artikel 83 i dekret nr. 72-468 — en regel der ikke diskriminerer — bygger på den opfattelse, at der skal være tale om en egentlig praksis i nærheden af en ret, og særligt at advokaten skal stå til rådighed for klienten og retten.

Den stammer fra den tid, hvor fremsættelsen af påstande og anbringender, dvs. retten til at indgive skriftlige indlæg, var tillagt de procederende advokater (avoués). Selv efter den ved lov af 31. december 1971 gennemførte sammenlægning af erhvervene som procederende advokat (avoué) og rådgivende advokat (avocat) repræsenterer reglen stadig et reelt behov.

Således kræver den franske retsplejelov, at parterne i mangel af modstående bestemmelse ved tribunal de grande instande skal antage en advokat, og

denne antagelse indebærer samtidig valg af procesadresse. Navnlig retternes sagsforberedelse, således som denne er reguleret i den nye retsplejelov af 13. oktober 1965, forudsætter en personlig kontakt mellem den dommer, der har ansvaret for sagernes forberedelse, og advokaten, hvilket nødvendiggør, at denne til stadighed opholder sig i nærheden af retten. Kravet om, at en advokat kun har et enkelt forretningssted, er således ikke en simpel, processuel regel, men på en og samme tid en retsplejeorganisatorisk og en faglig regel.

Den franske regering har tilføjet, at princippet om etableringsfrihed skal fortolkes snævert også af hensyn til det særlige indhold af retten til fri udveksling af tjenesteydelser i forhold til etableringsfriheden, der ellers ville blive uden indhold.

4. *Den britiske regering,* som har anmodet om, at sagen afgøres af Domstolens plenum, finder, at det i sagen rejste problem drejer sig om, hvorvidt en medlemsstat over for en jurist fra en anden medlemsstat — det være sig en advokat eller et medlem af en hvilken som helst anden juridisk erhvervsgren i en medlemsstat — kan gøre oprettelsen af et forretningssted inden for sin jurisdiktion betinget af, at han opgiver sit forretningssted i sit hjemland. Dette spørgsmål må på grundlag af traktatens ånd og bogstav besvares benægtende.

Blandt de restriktioner, der skal ophæves, medtager traktatens artikel 52 sådanne, der vedrører oprettelsen af agenturer, filialer eller datterselskaber. Retten hertil forudsætter eksistensen af selskaber og firmaet, der har forretningssteder i to eller flere medlemsstater.

Endvidere omtaler artikel 54, stk. 1, ophævelse af begrænsningerne i etableringsfriheden »inden for Fællesskabet«.

Det er indlysende, at Fællesskabet må behandles som et enkelt område, for så vidt angår retten til etablering, og at der ikke gælder nogen begrænsninger i antallet af medlemsstater, i hvilke en person kan have forretningssted, medmindre andet er fastsat at gælde for hele Fællesskabet.

Det bør tilføjes, at selv om medlemsstaterne efter artikel 52, stk. 2, frit kan fastsætte nationale regler om de vilkår, hvorunder en nedsat advokat kan virke, omfatter denne beføjelse ikke retten til at indføre en national lovgivning, der helt udelukker etableringsretten ved at give en borger ret til at etablere sig i en del af Fællesskabet på den ene betingelse, at han opgiver sit forretningssted i en anden del af Fællesskabet.

Hertil kommer, at de betingelser, der anvendes i national lovgivning over for statsborgere fra en anden medlemsstat, ikke kan være strengere end dem, der anvendes over for egne statsborgere. Hvis fransk lovgivning således tillader franske advokater at have et andet forretningssted i udlandet — således som det fremgår af sagen — kan den ikke hindre udenlandske advokater i at have et andet forretningssted i Frankrig. På dette punkt foreligger der ikke omvendt diskrimination, eftersom fransk ret

tillader de franske advokater, lige som de udenlandske advokater, at have forretningssted to steder.

Endelig må man tage afstand fra det synspunkt, at kravet om et enkelt forretningssted er berettiget af hensyn til sikringen af retsvæsenets funktion og overholdelsen af den faglige etik. Kravet om et permanent forretningssted inden for et bestemt juridisktionsområde, som blev anerkendt af Domstolen i den førnævnte van Binsbergen-dom, tillader den nationale lovgivning at kræve af retsplejens medhjælpere, at disse opretholder et permanent forretningssted i den pågældende domstols retskreds, men tillader ikke også at kræve, at der kun er tale om ét forretningssted inden for Fællesskabet.

Den britiske regering har i denne forbindelse anført, at i intet område af Storbritannien er antallet af kontorer, i hvilke en advokat kan praktisere, eller antallet af kontorer, som en »solicitor« kan have, begrænset, om end det undertiden er nødvendigt at indhente tilladelse fra vedkommende faglige organisation, når antallet af kontorer overstiger to. På samme måde kan en advokat, der har nedsat sig i Det forenede Kongerige, have kontor i en anden medlemsstat. Sammenfattende har den britiske regering foreslået at besvare det forelagte spørgsmål således:

»Krav til en advokat, som er statsborger i en medlemsstat, og som ønsker samtidigt at udøve advokatvirksomhed i en anden medlemsstat, om kun at have ét forretningssted i Fællesskabet udgør en begrænsning, som er uforenelig med EØF-traktatens artikel 52, også selv om kravet har til formål at sikre en ordentlig retspleje og overholdelse af den faglige etik.«

5. *Den danske regering* har indledningsvis anført, at den går ud fra, at den af Klopp påtænkte virksomhed som »advokat under uddannelse« ikke henhører under fællesskabsrettens regler om arbejdstagere eller tjenesteydere.

Med hensyn til det forelagte spørgsmål er det ud fra dommen af 21. juni 1974 (sag 2/74, Reyners, Sml. 1974, s. 631) regeringens opfattelse, at en medlemsstats krav om, at advokater kun må have ét forretningssted, er foreneligt med traktaten, for så vidt som bestemmelsen ikke sondrer mellem advokater efter deres nationalitet og kun anvendes til at forhindre en advokat i at have flere forretningssteder i den pågældende medlemsstat.

Derimod kan en medlemsstat ikke hindre, at en advokat, der i forvejen har ét forretningssted i en anden medlemsstat, også etablerer sig på dens territorium. Det er en grundlæggende forudsætning for den frie ret til etablering, at personer fra én medlemsstat, også selv om der ikke foreligger direktiver, ikke blot kan etablere sig i en anden medlemsstat, men kan etablere sig i flere medlemsstater samtidigt, såfremt de dér gældende almene etableringsbetingelser er opfyldt.

Den danske regering har dernæst omtalt den danske lovgivning på området. I retsplejelovens § 124, stk. 1, bestemmes det, at en advokat ikke samtidig må have kontor i flere retskredse. Denne bestemmelse fortolkes af advokatmyndighederne som alene omfattende kontor-

steder i Danmark, og man har aldrig taget skridt til indgriben over for de i Danmark etablerede danske advokater, der ønsker at oprette kontorafdelinger i udlandet, eller over for advokater fra andre EF-lande, der ønsker at etablere sig i en retskreds i Danmark samtidig med, at de bevarer et forretningssted i hjemlandet.

Afslutningsvis har den danske regering foreslået at besvare det stillede spørgsmål således:

»En national bestemmelse om, at en advokat kun må have ét forretningssted, er ikke i strid med traktatens art. 52, hvis den fortolkes som et forbud mod at have flere forretningssteder i etableringslandet. Derimod kan en sådan national bestemmelse ikke forhindre en advokat i at have ét forretningssted i flere værtslande, der alle er medlem af EF.«

6. *Den nederlandske regering* har om de førnævnte domme i Reyners-sagen og van Binsbergen-sagen bemærket, at der ikke kan stilles krav om nationalitet eller bopæl i forbindelse med etablering og udveksling af tjenesteydelser, selv om der ikke måtte være udstedt direktiver som nævnt i traktatens artikler 54 og 57. I den foreliggende sag er der tale om en bopælsbetingelse, der *de facto* fører til en i traktatens artikel 52 forbudt diskriminering.

Den fortolkning, som Advokatsamfundet har anlagt af artikel 83 i dekret nr. 72-468, indebærer, at en advokat ikke samtidig kan være registreret i et advokatsamfund i sit hjemland og i en anden medlemsstat. En sådan begrænsning, der ville bevirke, at adgangen til og udøvelse af advokaterhvervet alene nægtes udlændinge, strider mod etableringsfriheden, idet den berøver traktatens artikel 52 enhver virkning.

Den nederlandske regering har dernæst gennemgået de gældende regler i Nederlandene. I medfør af Advocatenwet (advokatloven) kan en advokat kun være registreret hos en enkelt domstol, og han er forpligtet til at have kontor i denne domstols retskreds. Bestemmelserne omfatter imidlertid kun optagelse i et advokatsamfund og oprettelse af et kontor i Nederlandene, men er aldrig blevet fortolket derhen, at en udenlandsk advokat, der opfylder de øvrige optagelsesbetingelser, ikke kan optages, fordi han allerede er medlem af et udenlandsk advokatsamfund.

7. *Kommissionen* har indledningsvis anført, at etableringsretten, som er sikret i traktatens artikel 52, bygger på princippet om national behandling hvilket indebærer ret for en statsborger fra én medlemsstat til at tage ophold i en anden medlemsstat, på samme betingelser som dennes statsborgere, med henblik på at udøve et selvstændigt erhverv. Etablering i fællesskabsretlig forstand betyder skabelsen af et erhvervsmæssigt tilknytningspunkt, som af den, som har skabt eller erhvervet det, er påtænkt at være permanent eller i det mindste af længere varighed.

Af Domstolens praksis vedrørende etableringsfriheden kan udledes følgende principper:

a) Retten til fri etablering er en grundrettighed, der eksisterer uafhængig af

vedtagelsen af direktiver som nævnt i traktatens artikel 57. Sådanne direktiver vil ikke have anden betydning end at lette den faktiske udøvelse af etableringsfriheden i en bestemt erhvervssektor.

b) Enhver begrænsning i udøvelsen af etableringsfriheden på grund af en bestemmelse i national lovgivning skal fortolkes og anvendes i overensstemmelse med fællesskabsrettens målsætninger. Traktatens artikel 52 kan således medføre, at en bestemmelse i national lovgivning ikke kan gøres gældende over for fællesskabsborgere.

c) En indirekte restriktion i etableringsfriheden kan i lige så høj grad som en direkte restriktion være uforenelig med traktatens artikel 52.

Kommissionen har dernæst gennemgået Advokatsamfundets argumentation.

Kommissionen finder for det første, at artikel 83 i dekret nr. 72-468 ikke kan fortolkes derhen, at den vedrører adgangen til advokaterhvervet. I øvrigt kan begrebet forretningssted, når det anvendes i en national retsakt, kun lovligt anvendes på forhold, der ligger inden for samme territoriale grænser, som gælder for den pågældende retsakts anvendelsesområde, således at enhver eksterritorial udstrækning udelukkes. Dette betyder, at først når en advokat har nedsat sig ved en domstol på fransk område, kan man eventuelt forbyde ham at oprette et andet kontor inden for samme område.

For det andet må man forkaste det synspunkt, hvorefter der skulle foreligge manglende gensidighed mellem advokatsamfundene i Paris og i Düsseldorf. Traktatens artikel 52 stiller ingen betingelser af denne art for at udfolde sin fulde virkning.

For det tredje er der ingen konflikt mellem reglerne om faglig etik, idet der intet er fremført til støtte for, at Klopp i Frankrig på grund af sit medlemsskab af et tysk advokatsamfund ville komme i den situation, at han ikke kunne overholde de franske faglige, etiske regler. I øvrigt er det almindeligt bekendt, at flere medlemmer af Advokatsamfundet i Paris samtidig er medlem af udenlandske advokatsamfund.

For det fjerde har Kommissionen bestridt det synspunkt, hvorefter Fællesskabsretten ikke skulle hjemle en subjektiv ret til etablering i en medlemsstat af en advokat, der er optaget i et advokatsamfund i en anden medlemsstat. Tværtimod følger det af både rækkevidden af traktatens artikel 52 og det almindelige program om ophævelse af begrænsninger i etableringsfriheden, at der er tale om ophævelse af alle restriktioner i adgangen til eller udøvelsen af selvstændig virksomhed, som udelukkende eller overvejende hæmmer udlændingens adgang til eller udøvelse af sådan virksomhed, selv om begrænsningerne tilsyneladende anvendes uden hensyn til nationalitet. Reglen om forretningssted, således som den fortolkes og anvendes af Advokatsamfundet i Paris, udgør således en sådan begrænsning, eftersom den reelt kun rammer udenlandske advokater ved helt at afskære dem fra adgangen til advokaterhvervet, imens den kun anvendes på franske advokater, der allerede har nedsat sig på fransk område.

Det følger heraf, at den omstridte regel i praksis i Frankrig kun tillader nedsættelse af unge advokater, som er statsborgere i en anden medlemsstat, og som i Frankrig har fuldført de nødvendige

studier, der giver adgang til erhvervet. En sådan praksis begrænser etableringsfriheden til marginaltilfælde og ophæver en stor del af indholdet af traktatens artikel 52, hvilket er i strid med bestemmelsens tilsigtede virkning.

Af betydning er endelig også arbejdet i »Commission consultative des barreaux européens« vedrørende retten til fri etablering, og navnlig dennes direktivudkast (Athinai 5/82), der omfatter »dobbeltkontorer«. Ifølge dette udkast behøver en advokat, der etablerer sig i en anden medlemsstat, ikke respektere en regel i etableringsstaten, som forbyder ham at opretholde et kontor i den medlemsstat, hvor han er registreret som advokat, eller i nogen anden medlemsstat, hvor han ligeledes har etableret sig. Resultatet af disse arbejder viser klart, at flere kontorer inden for Fællesskabet af de europæiske advokatsamfund ikke anses at stride mod en ordentlig retspleje.

Afslutningsvis har Kommissionen foreslået at besvare det forelagte spørgsmål således:

»At kræve af en statsborger fra en medlemsstat, som i forvejen er optaget i et advokatsamfund og etableret som advokat i en medlemsstat, og som ønsker at blive registreret og nedsætte sig som advokat i en anden medlemsstat, at han kun har ét forretningssted, når han opfylder samtlige betingelser, som gælder for statens egne borgere for adgangen til det pågældende erhverv, udgør, også selv om der ikke er udstedt direktiver i medfør af artikel 57, en begrænsning, der er uforenelig med den i traktatens artikel 52 garanterede etableringsfrihed.«

III — Svar på spørgsmål fra Domstolen

1. *Advokatsamfundet i Paris* er blevet anmodet om en besvarelse af følgende spørgsmål:

«På hvilken fortolkning af nationale retsforskrifter støtter advokatsamfundet sin praksis, hvorefter det på den ene side længe har været kutyme i Advokatsamfundet i Paris at tillade franske advokater at søge optagelse i udenlandske advokatsamfund, samtidig med at en udenlandsk advokat som Klopp får afslag på optagelse i Advokatsamfundet i Paris på grund af sin optagelse i et udenlandsk advokatsamfund?

Hvor mange medlemmer af Advokatsamfundet i Paris var på det tidspunkt, den omtvistede afgørelse blev truffet, samtidig optaget i et udenlandsk advokatsamfund?«

Det fremgår af advokatsamfundets svar, at det parisiske advokatsamfunds vedtægter ikke hjemler registrering to steder, men blot letter samarbejdet mellem advokater registreret i Paris og advokater registreret i et udenlandsk advokatsamfund. Ifølge disse vedtægter kan en i Paris registreret advokat med forudgående samtykke fra advokatsamfundets formand åbne et andet kontor i udlandet eller indgå en fast samarbejdsaftale. Disse muligheder omfatter imidlertid ikke adgang til registrering. Det drejer sig alene om enkle samarbejds-

former, der ikke indebærer samtidig optagelse i to forskellige advokatsamfund.

Advokatsamfundet har tilføjet, at selv om der måtte foreligge konkrete tilfælde af dobbelt registrering, så strider dette mod gældende retsforskrifter og vedtægtsbestemmelser.

2. *Samtlige parter,* der har indgivet skriftlige indlæg, er blevet anmodet om at besvare følgende spørgsmål:

»Hvilke retsregler eller faglige regler finder anvendelse, når en advokat samtidig er optaget i advokatsamfundet i to medlemsstater eller en medlemsstat og et tredjeland, når aktiviteterne udøves samtidig i de to stater, og i særdeleshed når disse aktiviteter har en grænseoverskridende karakter, og de regler, det særlig drejer sig om, vedrører det faglige ansvar, salærkrav, kompagniskab med en anden advokat eller retten til at være arbejdsgiver eller ansat i forhold til en anden advokat?

Hvilke konsekvenser har disciplinære foranstaltninger, herunder et forbud mod erhvervsudøvelse, som træffes i ét land, for udøvelsen af advokaterhvervet i en anden stat, hvor advokaten også er optaget i advokatsamfundet?«

a) *Advokatsamfundet i Paris* har som svar på disse spørgsmål anført, at gældende fransk ret forbyder advokater at have to forretningssteder, hvorfor spørgsmålene ikke opstår, Samfundet er således alene i stand til at udtale sig rent teoretisk.

Det synes som om svaret skal søges dels i anvendelsen af den klassiske metode for lovkonflikter, dels i anvendelsen af den ensidige metode, hvorefter man falder tilbage på intern ret, når der er tale om at anvende ufravigelige love, der er omfattet af ordre public. Spørgsmålet om advokaters status og kompetence angår i det væsentlige bestemmelser, som henhører under ordre public, og som ikke kan fraviges.

Svaret på spørgsmålets andet led må i den forudsatte situation være, at disciplinærretten domineres af princippet om autonomi. Advokatrådet griber ind ex officio, såfremt det får kendskab til en advokats frakendelse af rettigheder i udlandet. Såfremt samme overtrædelse medfører samme sanktion begge steder, opstår ingen vanskeligheder. Hvis derimod spørgsmålet om overtrædelse ikke vurderes identisk, står spørgsmålet fortsat åbent.

b) *Den franske regering* har svaret, at der ikke findes lovbestemmelser eller administrative regler, der forbyder en advokat, som er medlem af et fransk advokatsamfund, samtidig at være medlem af et advokatsamfund i udlandet, forudsat betingelserne for udøvelsen af advokaterhvervet i pågældende fremmede stat ikke strider mod de faglige regler i Frankrig. Følgelig må en advokat, der er medlem af et fransk advokatsamfund, ikke under udøvelse af advokaterhvervet i udlandet overtræde de faglige regler, der gælder for hans erhvervsudøvelse i Frankrig.

Desuden kan en tilsidesættelse af reglerne for god advokatskik, selv om tilsidesættelsen vedrører ikke-erhvervsmæssige forhold begået i udlandet af en advokat, som er medlem af et fransk advokatsamfund, også i Frankrig med-

føre en disciplinær sanktion, selv om forholdet har medført en disciplinær sanktion fra en udenlandsk retsmyndighed.

c) *Den britiske regering* har anført, at situationen er forskellig i henholdsvis England og Wales, i Skotland og i Nordirland, samt for så vidt angår henholdsvis »barristers« (eller »advocates«) eller »solicitors«. De fælles principper kan imidlertid sammenfattes således:

Britisk ret er ikke til hinder for, at en advokat, der er etableret i Det forenede Kongerige, ligeledes kan oprette kontor i en anden medlemsstat og med dette formål samarbejde med udenlandske advokater. Han skal imidlertid overholde de i Det forenede Kongerige gældende kollegiale regler, selv om erhvervsudøvelsen sker i udlandet. Følgelig vil han være undergivet de faglige regler både i hans eget og modtagelsesstatens advokatsamfund. I salæranliggender gælder de bestemmelser, som regulerer det pågældende virksomhedsområde.

En disciplinærforanstaltning, som er truffet i en anden medlemsstat på grund af en tilsidesættelse af de kollegiale regler, får ikke automatisk virkning i Det forenede Kongerige. Den kan imidlertid give anledning til iværksættelsen af en selvstændig disciplinærsag i overensstemmelse med de britiske regler.

d) *Den danske regering* har svaret, at advokater, der både er etableret i udlandet og i Danmark, skal opfylde de samme krav om hæderlighed og nøjagtighed mv., som stilles til andre danske advokater. Det kan imidlertid ikke udelukkes, at advokatnævnet under en sag mod en sådan advokat vedrørende overtrædelse af mere underordnede regler vil kunne tillægge det vægt, at han i sit andet etableringsland er vant til andre regler. Tilsvarende vil advokatnævnet kunne tage hensyn til de salærkrav, som er sædvanlige i advokatens andet land.

Desuden kan disciplinærforanstaltninger pålagt i en anden medlemsstat for en advokat, der er medlem af Det danske Advokatsamfund, få betydning for hans ret til fortsat at drive advokatvirksomhed i Danmark.

e) *Kommissionen* har udtalt, at i de tilfælde, hvor en advokat samtidig er optaget i advokatsamfundet i én medlemsstat samt i en anden medlemsstat eller i et tredjeland, bør man lægge til grund, at han altid er undergivet loven og de administrative bestemmelser samt kollegiale regler i den stat, hvor han udøver sin virksomhed. Kommissionen har tilføjet, at den til dato ikke har fået kendskab til én eneste sag, hvor der forelå konflikt mellem reglerne i to etableringslande.

3. *Kommissionen* er desuden blevet opfordret til at opylse, på hvilket stade Fællesskabets forberedende arbejde vedrørende direktivet om advokaters etableringsret befinder sig.

Kommissionen har oplyst, at den ikke har udarbejdet udkast til direktiv om advokaters etableringsret. Et forberedende arbejde er imidlertid blevet udført af Commission consultative des barreaux des Communautés européennes (CCBE) med henblik på at undersøge, med hvilke midler advokaters ret til etablering kan

lettes uden harmonisering af de juridiske uddannelser og en gensidig anerkendelse af eksamensbeviser. CCBE's arbejde foreligger i form af et udkast til direktiv (Athen 5/82), som har været genstand for en udveksling af synspunkter mellem Kommissionen og CCBE.

J. G. Nicolas, den franske regering ved G. Guillaume samt Kommissionen for De europæiske Fællesskaber ved J. Delmoly har afgivet mundtlige indlæg og givet deres svar på Domstolens spørgsmål i retsmødet den 27. marts 1984.

IV — Mundtlig forhandling

Onno Kopp ved advokat B. Odent, Advokatsamfundet i Paris ved advokat

Generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 10. maj 1984.

Præmisser

1 Ved dom af 3. maj 1983, indgået til Domstolen den 6. juni 1983, har Frankrigs Cour de cassation i medfør af EØF-traktatens artikel 177 forelagt et præjudicielt spørgsmål vedrørende fortolkningen af EØF-traktatens artikler 52 ff. med henblik på adgangen til advokaterhvervet.

2 Spørgsmålet er blevet rejst under en sag mellem Advokatsamfundet i Paris og den tykse statsborger, advokat O. Klopp, der er medlem af Advokatsamfundet i Düsseldorf. Klopp ansøgte om at få adgang til at aflægge advokatløftet og blive registreret som advokat under uddannelse ved Advokatsamfundet i Paris, samtidig med at han forbliver medlem af Advokatsamfundet i Düsseldorf og beholder sin bopæl og sit kontor i denne by.

3 Ved afgørelse af 17. marts 1981 afslog Rådet for Advokatsamfundet i Paris ansøgningen med den begrundelse, at selv om Klopp opfyldte samtlige øvrige betingelser for at blive advokat, herunder de personlige og uddannelsesmæssige, opfyldte han ikke vilkårene i bestemmelserne i artikel 83 i dekret nr. 72-468 (»Journal officiel de la République française« af 11. 6. 1972) og i artikel 1 i advokatsamfundets vedtægter, hvorefter en advokat kun må have ét forretningssted, der skal ligge i retskredsen for den tribunal de grande instance, ved hvilken han har nedsat sig.

4 Dekretets artikel 83 bestemmer, at »advokater er forpligtet til at have forretningssted i retskredsen for den tribunal de grande instance, ved hvilken de har nedsat sig«. Artikel 1 i vedtægterne for Advokatsamfundet i Paris bestemmer, at »medlemmer af Advokatsamfundet i Paris skal rent faktisk udøve advokatvirksomhed«, at »retten til at udøve denne virksomhed er betinget af, at advokaten er registreret i advokatfortegnelsen eller i fortegnelsen over advokater under uddannelse, samt at han har forretningssted i Paris eller i departementerne Hauts-de-Seine, Seine-Saint-Denis, Val-de Marne«, samt at advokaten »ved siden at sit hovedforretningssted har ... ret til i det nævnte geografiske området at indrette ét filialkontor«.

5 Efter at Cour d'appel de Paris ved dom af 24. marts 1982 havde omstødt Rådet for advokatsamfundets førnævnte afgørelse, indbragte Advokatsamfundet i Paris sagen for Cour de cassation, som fandt at sagen rejste et spørgsmål om fortolkning af fællesskabsretten, hvorfor den udsatte sagen og i medfør af traktatens artikel 177 anmodede Domstolen om at besvare spørgsmålet

»hvorvidt Rom-traktatens artikler 52 ff. skal fortolkes således, at det — når henses til, at der ikke foreligger rådsdirektiver om harmonisering af reglerne om adgang til advokatvirksomhed og udøvelse af denne — er en restriktion, der strider mod den i Rom-traktatens artikel 52 sikrede etableringsfrihed, at stille en advokat, som er statsborger i en anden medlemsstat, over for et krav om, at han kun må have ét forretningssted, idet kravet indeholdes i etableringsstatens lovgivning og i denne stat skal sikre retsvæsenets funktion og overholdelse af advokatpligterne?«

6 Dette spørgsmål går i det væsentlige ud på — da der ikke foreligger et direktiv om samordning af de nationale regler om adgangen til og udøvelsen af advokaterhvervet — om traktatens artikel 52 ff. er til hinder for, at de kompetente myndigheder i en medlemsstat i henhold til national lovgivning og de i mellemsstaten gældende faglige regler nægter en statsborger i en anden medlemsstat adgang til og udøvelse af advokaterhervet af den ene grund, at han samtidig opretholder et andet forretningssted som advokat i en anden medlemsstat.

7 Advokatsamfundet i Paris har i første række gjort gældende, at traktatens artikel 52 kun har en partiel, direktive virkning, idet den knæsætter reglen om ligebehandling, men ikke nødvendigvis finder anvendelse i andre tilfælde. I mangel af direktiver må den praktiske gennemførelse af etableringsfriheden henhøre under national ret, forudsat denne hverken diskriminerer eller udgør en hindring, som klart er for vidtgående, eller som objektivt ikke modsvarer almene hensyn.

8 Det bemærkes, at traktaten ifølge artikel 52, stk. 1, foreskriver ophævelse af restriktioner, som hindrer statsborgere i én medlemsstat i frit at etablere sig på en anden medlemsstats område.

9 Med henblik på gradvis gennemførelse af dette formål har Rådet den 18. december 1961 i overensstemmelse med traktatens artikel 54 vedtaget den almindelige plan om ophævelse af begrænsninger i etableringsfriheden (EFT; specialudgave, Anden serie IX, s. 7). Hvad angår iværksættelsen af denne plan bestemmer traktatens artikel 54, stk. 2, at Rådet udsteder direktiver med henblik på gennemførelse af etableringsfriheden inden for bestemte erhvervsgrene. Endvidere pålægger traktatens artikel 57 Rådet at udstede direktiver om gensidig anerkendelse af eksamensbeviser, certifikater og andre kvalifikationsbeviser samt om samordning af medlemsstaternes love og administrativt fastsatte bestemmelser om adgangen til at optage og udøve selvstændig erhvervsvirksomhed. Om end advokaterhvervet med hensyn til fri udveksling af tjenesteydelser allerede er omfattet af Rådets direktiv 77/249 af 22. marts 1977 om lettelser med henblik på den faktiske gennemførelse af advokaters fri udveksling af tjenesteydelser (EFT L 78, s. 17), er der imidlertid ikke udstedt noget direktiv i henhold til traktatens artikler 54 og 57 vedrørende etableringsfriheden for advokaterhvervet.

10 Som Domstolen imidlertid allerede har udtalt, navnlig i dommen af 21. juni 1974 (Reyners, 2/74, Sml., 631), foreskriver artikel 52 — ved at bestemme, at etableringsfriheden skal være gennemført ved udløbet af overgangsperioden — en præcis forpligtelse til at nå dette resultat, hvis opfyldelse skal lettes, men ikke være betinget af iværksættelsen af en plan med gradvise

foranstaltninger. Følgelig kan man ikke mod anvendelsen af denne forpligtelse påberåbe sig den omstændighed, at Rådet ikke har udstedt de i artiklerne 54 og 57 nævnte direktiver.

11 Der må således tages stilling til rækkevidden af traktatens artikel 52 som en umiddelbart anvendelig fællesskabsregel med henblik på etableringen i en medlemsstat af en advokat, som allerede er etableret i en anden medlemsstat, og som opretholder dette tidligere forretningssted.

12 Advokatsamfundet og den franske regering har gjort gældende, at traktatens artikel 52 med hensyn til adgangen til og udøvelsen af etableringsfriheden henviser til de af etableringsstaten fastsatte vilkår. Såvel artikel 83 i dekret nr. 72-468 som artikel 1 i vedtægterne for Advokatsamfundet i Paris, jfr. ovenfor, anvendes ens på franske statsborgere og statsborgere fra andre medlemsstater. Disse bestemmelser pålægger advokater kun at have ét forretningssted.

13 Heroverfor har sagsøgeren for det første gjort gældende, at den nationale franske lovgivning, således som den er blevet anvendt, er diskriminerende, hvorfor den strider mod traktatens artikel 52, idet advokatsamfundet har givet samtykke til eller tolereret, at visse af dets medlemmer har et andet forretningssted i et andet land, mens sagsøgeren ikke fik tilladelse til at etablere sig i Paris, samtidig med at han beholdt sin bopæl og sit kontor i Düsseldorf.

14 Inden for rammerne af kompetencefordelingen mellem Domstolen og den nationale ret tilkommer det imidlertid ifølge traktatens artikel 177 sidstnævnte at fastslå, hvorvidt anvendelsen i praksis af de pågældende regler rent faktisk er diskriminerende. Spørgsmålet fra den nationale ret må derfor besvares uden stillingtagen til det anbringende, der støttes på en eventuel diskriminerende anvendelse af de af sagen omhandlede nationale retsforskrifter.

15 For det andet har sagsøgeren, den britiske og den danske regering samt Kommissionen gjort gældende, at selv om etableringsstatens lovgivning gælder for adgangen til og udøvelsen af advokaterhvervet i denne stat, kan

den ikke hindre en advokat, der er statsborger i en anden medlemsstat, i at beholde sit forretningssted dér.

16 Advokatsamfundet og den franske regering har heroverfor gjort gældende, at traktatens artikel 52 kræver, at etableringsstatens lovgivning anvendes fuldt ud. Reglen om, at en advokat kun han have ét forretningssted, skyldes nødvendigheden af, at advokater faktisk driver praksis ved en ret, således at det sikres, at advokaten står til rådighed såvel for denne ret som for sine klienter. Reglen må respekteres både som en retsorganisatorisk og en kollegial regel, der er objektivt nødvendig og modsvarer et alment hensyn.

17 Det bemærkes, at ifølge artikel 52, stk. 2, indebærer etableringsfriheden adgang til at optage og udøve selvstændig erhvervsvirksomhed »på de vilkår, som i etableringslandets lovgivning er fastsat for landets egne statsborgere«. Det fremgår af denne bestemmelse og af dens kontekst, at så længe der ikke foreligger detaljerede fællesskabsregler på området, kan hver medlemsstat frit fastsætte regler for udøvelsen af advokaterhvervet på sit område.

18 Denne regel indebærer imidlertid ikke, at lovgivningen i en medlemsstat kan pålægge en advokat kun at have ét forretningssted på hele Fællesskabets område. En sådan indskrænkende fortolkning ville bevirke, at når en advokat én gang havde nedsat sig i en bestemt medlemsstat, kunne kan ikke længere påberåbe sig traktatens friheder med henblik på at etablere sig i en anden medlemsstat, medmindre han opgav sit allerede eksisterende forretningssted.

19 Synspunktet, hvorefter etableringsfriheden ikke er begrænset til retten til at oprette et enkelt forretningssted inden for Fællesskabet, bekræftes af selve ordlyden af traktatens artikel 52, ifølge hvilken den gradvise ophævelse af restriktioner i etableringsfriheden også skal omfatte hindringer for, at statsborgere i en medlemsstat, der er bosat på en anden medlemsstats område,

opretter agenturer, filialer eller datterselskaber. Denne regel skal anses som en særlig udmøntning af et generelt princip, der også gælder for de liberale erhverv, hvorefter etableringsretten også omfatter retten til under iagttagelse af de faglige regler at indrette og opretholde mere end et centrum for erhvervsudøvelse på Fællesskabets område.

20 På grund af de særlige forhold, der kendetegner advokaterhvervet, må der imidlertid anerkendes en ret for modtagelsesstaten til i den gode retsplejes interesse at stille krav til advokater registreret på dens område om, at de udøver deres erhverv på en måde, hvorved de kan opretholde tilstrækkelig kontakt med deres klienter og justitsmyndighederne samt iagttage de kollegiale regler. Disse krav kan imidlertid ikke medføre, at statsborgere fra andre medlemsstater hindres i faktisk at udøve den etableringsret, som er garanteret dem i traktaten.

21 Det bemærkes herved, at vore dages transport- og kommunikationsmidler giver mulighed for at sikre en hensigtsmæssig kontakt med justitsmyndighederne og klienterne. Desuden bemærkes, at eksistensen af et andet forretningssted i en anden medlemsstat ikke hindrer anvendelsen af de faglige regler i modtagelsesstaten.

22 Det forelagte spørgsmål må derfor besvares med, at selv om der ikke er vedtaget noget direktiv om samordning af de nationale regler vedrørende adgangen til og udøvelsen af advokaterhvervet, er traktatens artikler 52 ff. til hinder for, at en stats kompetente myndigheder i henhold til national lovgivning og faglige regler kan nægte en statsborger fra en anden medlemsstat adgang til advokaterhvervet og til udøvelse af dette, blot fordi vedkommende samtidig opretholder et advokatkontor i en anden medlemsstat.

Sagens omkostninger

23 De udgifter, der er afholdt af den franske, den britiske, den danske og den nederlandske regering og af Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, der har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke godtgøres. Da sagens

behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN

vedrørende det spørgsmål, der er forelagt den af Frankrigs Cour de cassation ved dom af 3. maj 1983, for ret:

Selv om der ikke er vedtaget noget direktiv om samordning af de nationale regler vedrørende adgangen til og udøvelsen af advokaterhvervet, er traktatens artikler 52 ff. til hinder for, at en stats kompetente myndigheder i henhold til national lovgivning og faglige regler kan nægte en statsborger fra en anden medlemsstat adgang til advokaterhvervet og til udøvelse af dette, blot fordi vedkommende samtidig opretholder et advokatkontor i en anden medlemsstat.

Mackenzie Stuart Koopmans Bahlmann Galmot

Pescatore O'Keeffe Bosco Due Everling

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 12. juli 1984.

Justitssekretæren
efter bemyndigelse

H. A. Rühl
Ekspeditionssekretær

A. J. Mackenzie Stuart
Præsident